

DOCUMENTE REFERITOARE LA VOIEVOZII ROMÂNI DIN BIHOR ÎN SECOLUL AL XIV-LEA

de
ANA ILEA

Întrucît vechile instituții românești au fost și sînt în centrul preocupărilor istoriografiei noastre, datorită importanței lor social-economice, politice și instituționale, pînă în prezent au apărut numeroase studii și articole privind originea, vechimea, răspîndirea, evoluția, rolul social-politic și statutul social-juridic al voievozilor și cnezilor români¹.

În cele ce urmează nu ne propunem să aducem noi precizări, sau să reanalizăm informațiile legate de această problematică, ci să publicăm patru documente din secolul al XIV-lea păstrate la Arhivele Statului din Oradea, care atestă existența voievozilor români în Bihor. Documentele sînt din anii 1326, 1349, 1374 și 1378, păstrîndu-se în original, scrise în limba latină, pe pergament. Ele au fost emise de conventul din Dealul Orășii, de episcopii din Oradea și de un comite al comitatului Bihor din vremea respectivă. Primele trei documente au mai fost publicate în diferite ediții, în original sau în traducere, iar ultimul este inedit. Cu toate acestea, considerăm că publicarea lor este utilă, ba chiar necesară, întrucît de această dată le redăm în întregime, după originale. Pentru a fi mai accesibile unor categorii de cercetători, le-am însoțit de traducere.

Utilitatea republicării primelor trei documente rezidă și în faptul că vechile editări se păstrează într-un număr restrîns, numai în marile biblioteci din țară. Apoi, aceste documente sînt deosebit de valoroase pentru cercetarea istoriografică locală și națională, prin informațiile de natură istorică și toponimică pe care le oferă. Astfel, documentul din 1326, pe lîngă că atestă existența voievodului Negul, face primele mențiuni scrise despre satele Hodiș și Holod din Bihor. În Hodișel consemnează existența unei mori pe pîrîul Hodișel, care curge și astăzi prin partea locului. La 1349 episcopul Demetriu acordă voievodului Petru din Vintere dreptul de a ține un preot român, acest act semnificînd recunoașterea oficială a importanței elementului românesc în respectivele ținuturi bihorene. Scrisoarea episcopului Dominic, din 1374, pune în valoare atribuțiile administrative, sociale și juridice ale voievozilor români din Bihor, iar docu-

¹ Bibliografia selectivă a problemei voievozilor și cnezilor români din Bihor este următoarea: Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 352—372; Liviu Borcea, *Obștea sătească din Bihor, voievozii și cnezii ei în secolele XIII—XVII*, în *Crisia*, 1982, p. 123—159; *Idem*, *Voievodatul Boderului în secolele XIII—XVII*, în *Crisia*, 1982, p. 161—168.

mentul din 1378 îl menționează pe voievodul Petru din Cetea, din voievodatul Borodului, de sub cetatea Șinteului, acel voievod Petru, fiul lui Komorozowan, despre care am avut pînă în prezent informații numai din anul 1392².

DOCUMENTE

1

1326 martie 6³, Oradea

Omnibus Cristi fidelibus presentibus pariter et futuris presentium notitiam habituris, Iacobus prepositus et conventus monasterii Sancti Stephani Prothomartiris de promontorio Waradiensi salutem in omnium salvatore. Ne memoriae iniuriatur oblivio et res clara presentibus obscura reddatur futuris, provida hominum sagacitas adinvenit, ut rerum gestarum series redigatur inscriptis pro rei memoria sempiterna. Proinde ad universorum notitiam harum serie literarum volumus pervenire, quod nobis vir magister Nicolaus filius quondam Thomae filii Pongrachii comes Csanadiensis una cum Gregorio filio suo pro se et pro ceteris suis fratribus comparente coram nobis personaliter constitutus, quandam possessionem suam acquisititiam per dominum nostrum Karulum dei gratia illustrem regem Hungariae, pro suis servitiis meritoriis sibi datam, donatam et collatam Hudus vocatam populosam in qua Negul woyvoda considet et commoratus simul cum eisdem populis et molendina ibidem existenti super fluvium Hudus similiter vocato, vicinam et commetaneam possessioni Hydus que est episcopatus Waradiensis, pro salute anime sue et remedio animarum omnium progenitorum suarum, domino Iohanche miseratione divina episcopo Waradiensi presentialiter astanti et in persona ipsius episcopatus Waradiensis cum iure tam proprietatis quam domini cum omnibus fructibus et utilitatibus ac pertinentiis universis et singulis et nunc inter vivos irrevocabiliter et in perpetuum nullo prorsus iure seu dominio sibi et suis haeredibus seu posteritatibus reservatis, viva voce, sona mente, spontaneaue voluntate ipsam ecclesiam Waradiensem dotando, dedit, donavit, tradidit et contulit ad habendum, possidendum et tenendum sub hiis metis infrascriptis coram vive religioso dominus fratre Iacobo prepositi monasterii predicti, supra dicta vocata ad hoc et rogatae et personaliter ibi existente factis et positis in octava medii quadragesime proxime preterita; videlicet incipienda a quodam loca Tupateluke vocata circa eundem fluvium Hudus supra cum metis continuis positis et premittitur venit ad eandem villam Hudus et deinde ascendenda transit ad quandam rivulum Arkuspathaktuwe vocatum et circa eundem similiter cum condensis metis terreis positis a parte septentrionali rami seu partis eiusdem Arkuspathakatuwe venit in viam eiusdem domini episcopi Waradiensis ibique terminatur, intranda ulterius terram domini episcopi supradicti. Datum in crastino octavarum predictarum, anno domini millesimo trecentesimo vigesimo sexto. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras sigilli nostri pendentis munimine roboratas.⁴

*

² Liviu Borcea, *Voievodatul Borodului...*, p. 162.

³ Data este calculată după miercurea de la jumătatea postului mare. În *Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania, Veacul al XIV-lea*, vol. II, p. 176 este calculată data de 10 martie, după a treia duminică înainte de paști, care — după părerea noastră — nu este corectă.

⁴ Original în Arhivele Statului Oradea, fond *Episcopia romano-catolică Oradea. Acte juridice*, I A/6. Publicat în *Anjoukori okmánytár* (Documente din epoca angevină), Budapesta, 18, vol. II, p. 238—239; E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, vol. I, partea I, p. 598; *Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania, veacul al XIV-lea*, vol. II, p. 176—177, 375.

Tuturor credincioșilor întru Cristos deopotrivă celor de față, cît și celor viitori care vor lua cunoștință de cele de față. Iacob prepositul și conventul mănăstirii sfîntul Ștefan înțitul mucenic din Dealul Orășii mîntuire întru mîntuitorul tuturor. Ca nu cumva uitarea să neîndreptătească amintirea și o faptă limpede din prezent să fie transmisă neclară pentru timpurile viitoare, agerimea prevăzătoare a oamenilor a găsit cu cale ca șirul faptelor să fie redat în scrieri pentru veșnica amintire a lucrului. Drept aceea prin cuprinsul acestei scrisori dorim să ajungă la cunoștință tuturor că venind în fața noastră nobilul bărbat magistrul Nicolae, comite de Cenad, fiul răposatului Toma, fiul lui Pancrațiu împreună cu Grigore fiul său ce se înfățișă cu numele său și a celorlalți frați ai săi, a dat, a dăruit și a hărăzit prin viu grai, cu minte sănătoasă și din liberă voință, pentru mîntuirea sufletului său și tămăduirea sufletelor tuturor urmașilor săi, domnului Iohanca, din mila lui Dumnezeu, episcop de Oradea, care era însuși de față și prin persoana acestuia chiar episcopiei de Oradea, cu drept de proprietate și de stăpînire, o moșie a sa, dobîndită, cu toate veniturile și folosințele și toate cele aparținătoare pe veci și irevocabil și fără a-și rezerva nici un drept pentru el sau urmașii săi, ce i-a fost dată, dăruită și hărăzită lui pentru vrednicele sale slujbe de către stăpînul nostru, regele Carol, din mila lui Dumnezeu ilustru rege al Ungariei (moșie) numită Hodiș, avînd mulți locuitori — unde este așezat și locuiește voievodul Negul — împreună cu locuitorii ei și cu o moară aflătoare acolo pe apa numită de asemenea Hodiș, vecină și în hotar cu moșia Holod, care este a episcopiei de Oradea pentru a o avea, a o ține și a o stăpîni între semnele de hotar mai jos scrise, făcute și așezate la octăvele de curînd trecute ale miezii păsării (ale zilei de miercuri la jumătatea postului mare) în fața cuviosului bărbat, fratele Iacob, prepozitul mănăstirii pomenite, fiind acesta chemat și rugat anume și stînd el însuși acolo de față, Anume începînd de la un loc numit locul lui Tupa, în apropiere de pîrîul Hodiș⁵ mai sus numit, cu semne puse fără întrerupere, după cum se arată mai sus, (hotarul) ajunge la satul Hodiș și de aici, urcînd, trece la un pîrîu numit Arkuspathaktuwe⁶, și în apropierea acestuia de asemenea cu movile de hotar des așezate din partea de miazănoapte a brațului sau a unei părți a celui Arkuspathaktuwe ajunge la drumul domnului episcop de Oradea și se sfîrșește acolo, pătrunzînd mai departe în pămîntul domnului episcop susnumit. Dat a doua zi a octavelor pomenite în anul domnului 1326. Pentru amintirea acestui lucru și pentru întărirea veșnică acordăm scrisoarea de față întărită cu tîria sigiliului nostru atîrnat.

2

1349 iulie 17, Craiova (j. Arad)

Nos Demetrius dei et apostolice sedis gratia episcopus Waradiensis significamus tenore presentium quibus expedit universis, quod nos terram seu possessionem nostram Felwenter vocatam populorum multitudinem intendentes decorare, Petro woywode filio Stanizlai iudici eiusdem ville Felwenter hanc gratiam speciale duximus concedendam ut unum presbiterum olachalem donec nostre placuerit voluntati, sine omni collecta et exactione qualibet, nobis iure dominii provenire debentibus possit et valeat conservare. Datum in Kyralmezey feria sexta proxima post festum beatae Margaretae virginis et martiris, anno domini M^o CCC^{mo} XL^{mo} nono.⁷

*

Noi Demetrius, prin mila lui Dumnezeu și al scaunului apostolic episcop de Oradea, facem cunoscut prin conținutul celor de față, tuturor celor care se cuvine

⁵ Azi pîrîul Hodișel.

⁶ Izvorul pîrîului Arcuș.

⁷ Original în Arhivele Statului Oradea, *Colecția de pergamente*, nr. 10. Publicat în Bunyay Vincze, *A váradi püspökség története* (Istoria episcopiei din Oradea), vol. I, p. 192, nr. 1; *Documente privind istoria României, Seria C. Transilvania, Veacul al XIV-lea*, vol. IV, p. 491; E. Lukinich, *Documenta historiam valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 post Christum*, Budapesta, 1941, p. 114.

că noi, dorind să împodobim pământul sau posesiunea noastră numită Vintere cu multe de norod, am hotărât să-i acordăm lui Petru voievod, fiul lui Stanislau, judele aceluia sat Vintere, această grație deosebită ca să poată și să aibă dreptul de a păstra un preot român atîta vreme cît va fi pe placul voinței noastre, fără nici o dare sau vreo altă plată, ce s-ar cuveni să ne revină nouă potrivit dreptului de stăpînire. Dat în Craiova în vinerea de după sărbătoarea fericitei fecioare și mucenice Margareta, în anul domnului 1349.

3

1374 august 29, Suplacul de Tinca

Dominicus miseratione divina episcopus ecclesiae Varadinensis tenore presentium significamus, quibus expedit universis; quod cum inter Nicolaum voyvodam filium Volkani de villa Kerestienfalva, ex una, et Michaellem filium Petri de eadem, parte ex altera super divisione voyvodatus villarum nostrarum infrascriptarum discordia et litis materia in tantum exorta fuerat, quod etiam iidem, occasione eiusdem divisionis, in nostri presentiam devenissent. Nos igitur volentes eos et eorum posteros, perpetuis temporibus, pacis tranquillitate confoveri, sedata prima de eorum medio, tota lite et discordia, talem divisionem inter eos, de voluntate eorundem duximus ordinandam, videlicet, quod voyvodatus cum officiolatu seu iudicatu ac iudiciis et honore consuets villae nostrae olachalis Bonafalva dictae, cessit Nicolao voyvodae filio Volkani praedicto, item voyvodatus cum officiolatu seu iudicatu ac iudiciis villae Thoplichia consuets, cessit Michaelii filio Petri praedicto; praeterea voyvodatus villae nostrae Kerestienfalva praedictae et molendinum, in eadem, super fluvium Hydus decurrens, cum omnibus suis obventionibus et utilitatibus suis, eisdem Nicolao et Michaeli communiter remaneant, omnia autem iudicia in dictis tribus villis quilibet eorum, in sua villa solus et in ipsa Kerestienfalva ambo, simul consedendo, iudicent et iuridice discent, iusta et licita birsagia pro se recipientes retineant eiusdem autem villa Kerestienfalva, iudicia et alios proventus, quae ipsos ratione eorum officii contingunt, communiter et divisim ipsis et eorum successores percipiant, salvis iuribus et proventibus earundem villarum, nobis et ecclesiae nostrae ac nostris successoribus, pro nobis, plene, per omnia reservatis. Volumus insuper, ut si iidem, aliquos extraneas, sub certis et licitis pactis, in dictas possessiones nostras adducerent, illas, nulli successores nostrorum impedire praesumant, ultra debitum conventionis eorum, nec etiam hoc praetermittimus, quod iidem Nicolaus et Michael voyvodae, nobis ecclesiae et successoribus nostris, ratione voyvodatus et officiolatus villarum praedictarum servire debitis servitiis, perpetuis temporibus teneantur. Datum in Zeplak, in festo decorationis sancti Johannis Baptistae anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo quarto.

(Text adăugat în 1378:) Et nos Ladislaus praemissa gratia episcopus ecclesiae Waradiensis praescriptas literas annotati domini Emerici episcopi praedecessoris nostri, usque beneplacitum nostrae voluntatis, ratas habemus, atque gratas. Datum Waradini in festo conversionis beati Pauli apostoli, anno domini M.CCC.LXX octo^o.

*

Dominic, din mila lui Dumnezeu episcop al bisericii Oradiei, facem cunoscut prin conținutul celor prezente tuturor celor care se cuvine că, deoarece între Nicolae voievodul, fiul lui Volkan din satul Kerestienfalva de-o parte, și Mihail, fiul lui Petru din același sat pe de altă parte, izbucnise în așa măsură neînțelegere și pricină de judecată în privința împărțirii voievodatului satelor noastre scrise mai

⁸ Original în Arhivele Statului Oradea, *fond Episcopia romano-catolică Oradea. Acte juridice*, I A/19. Publicat în E. Lukinich, *op. cit.*, p. 531—532; Bunyitay Vincze, *Biharmegye oláhjai és a vallás unió* (Românii din județul Bihor și unirea religioasă), Budapesta, 1882, p. 7; Șt. Pascu, Vl. Hanga, *Crestomație privind istoria statului și dreptului*, vol. II, București, 1958, p. 268—269.

jos, încît aceiași doi, cu prilejul aceleiași împărțiri, au compărut în fața noastră, prin urmare noi, care doream ca pe ei și pe urmașii lor să-i întărim din nou, pentru totdeauna, în liniștea păcii, după ce în primul rînd a fost potolită toată pricina și toată neînțelegerea, am hotărît să rînduim o astfel de împărțire între ei, din voința amîndorura: adică, voievodatul satului nostru românesc numit Bonafalva cu dregătoria sau oficiul de jude dimpreună cu judecățile făcute și cinstirea cuvenită, l-am cedat lui Nicolae voievod, fiul numitului Volkan, iar voievodatul satului Toplița l-am cedat lui Mihail, fiul numitului Petru, dimpreună cu dregătoria sau oficiul de jude și judecățile făcute. Pe lingă acestea, voievodatul satului nostru Kerestienfalva, mai înainte pomenit, împreună cu moara de pe apa Hodișel care curge pe acolo, cu toate veniturile și folosințele sale, să rămînă în comun acelorași Nicolae și Mihail, iar toate pricinile să le judece fiecare din ei, singur în satul său, dar în Kerestienfalva stînd amîndoi deodată să judece după lege și să rețină pentru ei amenzile legale și îngăduite, iar judecățile aceluiași sat Kerestienfalva, precum și alte venituri care le revin după dregătoriile lor să le perceapă în comun și în părți egale ei și urmașii lor, fără a fi vătămăte drepturile și veniturile acestor sate, care ne sînt rezervate nouă, bisericii noastre, precum și urmașilor noștri pe deplin și în toate privințele. Voim, pe deasupra, că dacă aceștia ar aduce în numitele noastre sate niște străini prin înțelegeri îngăduite și drepte, nici unul din urmașii noștri să nu îndrăznească să-i împiedice de limita cuvenită a înțelegerii lor. Nu neglijăm nici acest lucru, căci aceiași Nicolae voievod și Mihail voievod să fie datori pentru totdeauna a face serviciile cuvenite nouă, bisericii și urmașilor noștri, potrivit dregătoriilor de voievozi și juzi ai satelor înainte pomenite. Dat în Suplac, la sărbătoarea tăierii capului Sfîntului Ioan Botezătorul, în anul domnului 1374.

(Text adăugat în 1378:) Și noi, Ladislau, din înalta grație episcop al bisericii Oradiei socotim valabilă și plăcută, după bunul plac al voinței noastre, scrisoarea înainte scrisă a numitului domn episcop Emeric, predecesorul nostru. Dat în Oradea, la sărbătoarea convertirii fericitului apostol Pavel, în anul domnului 1378.

4

1378 mai 25, Oradea

Nos magister Georgius de Told comes Byhoriensis et quatuor iudices nobilium eiusdem comitatus damus pro memoria quod Petrus woyvoda de sub castro Solyumkeu, ad nostram personaliter accedens presentiam nobis exposuit istomodo, quod Anthonius dictus Tuky asserens ipsum sibi fore debitorem predicto debito licet eidem nil deberet, sedecim boves iobagionum domini nostri regis abstulissent, et nunc erga se detinerent. Et cum idem Petrus woyvoda, non ignobilis, sed nobilis favente gratia et domini nostri regis, inter regnicolas regni haberetur, ideo idem Petrus woyvoda protestabatur, ut si prefatus Antonius dictus Tuky contra ipsum aliquid haberet actionis, coram nobis vel alias ubi regni nobiles in talibus iudicantur, eidem super omnibus respondere et satisfacere, prout ordo iuris dictaret, vellet cum effectu in dilata, unde facta nobis huiusmodi protestatione, idem Petrus woyvoda cupiens sibi ubi et quod necesse fuerit idem facere super premissis, presentes a nobis cum instantia sibi dari postulavit, quas nos eidem concessimus communi iustitia suadente. Datum Waradini feria tertia proxima ante festum ascensionis domini anno eiusdem M^o CCC^{mo} LXX^{mo} octavo⁹.

*

Noi, magistrul Gheorghe de Told, comite de Bihor și cei patru juzi ai nobililor aceluiași comitat facem cunoscut că Petru voievod de sub cetatea Șoimului, venind personal în fața noastră ne-a arătat în acest fel că Antoniu zis Tuky, pretinzînd că el îi era dator, cu toate că nu-i datora nimic, a luat 16 boi ai iobagilor stăpînului nostru regele și acum îi ține la el. Și deoarece același Petru voievod nu este lipsit de noblețe, ci este nobil, bucurîndu-se de grația stăpînului nostru regele, el este socotit în rîndurile locuitorilor regatului. De aceea, același Petru voievod

⁹ Original în Arhivele Statului Oradea, *Colecția de documente*, dos. 15, f. 1.

mărturisea că, dacă mai înainte pomenitul Antoniu zis Tuky ar intenta vreo acțiune împotriva sa, el ar dori să dea socoteală și să răspundă asupra acestor lucruri în fața noastră așa cum sînt judecați nobilii și în alte părți în astfel de situații, după cum cere ordinea juridică, și ca rezultat al protestului său făcut față de noi, același Petru voievod dorind să facă unde și ce va fi necesar în ceea ce privește cele de mai sus, a cerut cu insistență să-i fie date cele prezente, pe care noi i le acordăm la îndemnul dreptății comune. Dat în Oradea, în miercurea înainte de sărbătoarea înălțării domnului, în anul 1378.